CZU: 821.111-313.1.09 Swift, J.

UTOPIILE SWIFTIENE DIN PERSPECTIVĂ MODERNĂ

***Cristina* BOSÎI**
magistru în filologie, asistent universitar,
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0009-0000-6415-0233

Articolul analizează romanul satiric al lui Jonathan Swift *Călătoriile lui Gulliver*, care fiind o carte de călătorii imaginare către insule imaginare reprezintă o utopie dar și o distopie totodată. Se cercetează traseul personajului principal, Gulliver, și călătoriile acestuia în țări îndepărtate, el fiind dornic să analizeze și să investigheze posibilitatea utopiilor. S-a relevat satira autorului ca instrument de ironizare și critică atât a societății europene din secolul al 18-lea, cât și a omenirii timpurilor moderne.
Cuvinte-cheie: călătorie, societate, utopie, distopie, satiră, umanitate.

The article analyzes Jonathan Swift's satirical novel "Gulliver's Travels", which being a book of imaginary travels to imaginary islands is a book of utopia but also of dystopia at the same time. It is under research the journey of the main character Gulliver and his travels to distant lands, being eager to analyze and investigate the possibility of utopias. Thus it has been established the author's satire as an instrument of irony and criticism of both eighteenth-century European society and the humanity of modern times.
Key words: travel, society, utopia, dystopia, satire, humanity.

Călătoriile lui Gulliver (1726) este un roman satiric al autorului anglo-irlandez Jonathan Swift (1667-1745), cotat pe drept ca o capodoperă clasică, oricare nu ar fi metoda de apreciere. Deși opera este cunoscută ca o poveste clasică de aventură pentru copii, aceasta reprezintă, de fapt, o lucrare ascuțită de satiră politică și socială a unui preot, istoric și comentator politic anglican. Această carte a influențat fiecare mediu de povestire într-o măsură sau alta, practic de la publicarea sa inițială, și ca poveste este încă amintită și foarte populară.

Într-un fel, *Călătoriile lui Gulliver* constituie o lucrare unică, întrucât nu există nimic asemănător în literatura mondială, faima universală a lui Swift datorându-se anume acestei capodopere.

La crearea romanului, Swift a recurs la motive și imagini ale poveștilor populare despre pitici și uriași, despre naivi și escroci, precum și la literatura de aventuri și călătorii răspândită larg în Europa secolului al XVIII-lea – cărți despre călătorii: veritabile și imaginare. Romul Munteanu, în studiul său dedicat literaturii Europene din Epoca Luminilor, se referă minuțios la ficțiunea voiajului și a străinului în proza de moravuri din secolul al XVIII-lea și constată faptul că: „în

peisajul atât de eterogen al prozei din secolul al XVIII-lea întâlnim prezența constantă a unor motive și teme literare, polarizate în jurul ficțiunii și a străinului" [1, p. 161].

Este cunoscut faptul că scrierile despre călătorie sunt unul dintre tipurile preferate de lectură ale omenirii, iar literatura imaginativă ia adesea această formă. Menționăm aici că în perioada în care Swift scria *Călătoriile lui Gulliver*, iar contemporanul său iluminist D. Defoe compunea o capodoperă nu mai puțin celebră, *Robinson Crusoe* (1719), cărțile de călătorii aveau în urma lor o tradiție bogată și în istoria literaturii engleze. Respectiv, romanul lui Swift urmărește călătoriile lui Lemuel Gulliver în timp ce el se aventurează în regiuni necunoscute ale lumii, unde găsește noi civilizații și întâlnește ființe fantastice.

Totodată, eroul Robinson Crusoe, care este o încercare de ficțiune realistă pe această temă, împărtășește multe dintre caracteristicile lui Gulliver. Daniel Defoe și-a bazat personajul pe omul real, Alexander Selkirk, care a fost salvat de pe insula Juan Fernandez în 1711 de exploratorul William Dampier. Swift s-a angajat într-o parodie deliberată atât a ficțiunii lui Defoe, cât și a relatărilor lui Dampier despre călătoriile autentice. El nu numai că parodiază stilul înregistrărilor lui Dampier, dar aranjează datele descoperirilor lui Gulliver despre Lilliput, Brobdingnag, Laputa și Houyhnhnmland pentru a coincide cu prezența lui Dampier în latitudinile corespunzătoare. Modul dureros în care Swift imită stilul unor astfel de scriitori în părțile narative ale Călătoriilor este ilustrat de scena furtunii de la începutul Cărții 2, pe care Swift a luat-o cuvânt cu cuvânt din publicația unui marinar. Cu excepția faptului că pare mai amuzant, pentru că e mai dens ambalat cu jargon nautic, abia se va detecta vreo diferență de modul obișnuit de narațiune al lui Gulliver.

Fiind unul dintre cei mai importanți satiriști englezi, autorul folosește fiecare nouă locație pentru a critica formele de guvernare și natura umană. Aceasta este o satira care explorează tema naturii umane încadrată în povestirea unui călător fictiv, și anume a protagonistului, Lemuel Gulliver, care este și naratorul și a cărui relatări ne vor dezvălui fascinantele lui aventuri.

La rândul lor, relatările despre călătorii sunt, de asemenea, asociate cu genul utopic. *Utopia* lui Sir Thomas More și cea a lui Cyrano de Bergerac, *Histoire Comique contenant les états et imperies de la Lune,* sunt intr-un mod similar parodii. Iar *Călătoriile lui Gulliver* constituie atât o parodie minuțioasă a poveștii de călătorie, cât și o carte cu mai multe utopii și distopii, acestea din urmă fiind adeseori abordate și din perspectivă modernă. Acest fapt e lesne de înțeles, deoarece ceea ce avem în carte este o analiză extinsă a lumii politice și intelectuale a omului, o „anatomie" a societății prin alegorie și o investigație a problemelor morale a timpurilor lui Swift, care în mai multe privințe par a fi o oglindă vie a realităților noastre.

De fiecare dată în *Călătoriile lui Gulliver*, pe fondul capitolelor narative inocente, a zborurilor invenției și a atacurilor satirice, surprindem ceva care ne amintește de necesitatea perpetuă a omului pentru utopie. O parte din provocarea de a citi cartea este încercarea de a detecta care este utopia reală. Exemplele mai ambițioase ale structurii sociale ideale se dovedesc adesea a fi o satiră a viselor grandioase ale omului: o lume perfectă nu este o posibilitate pentru om, iar Swift o știe.

Într-adevăr, idealul swiftian pe care cineva îl poate indica cu încredere, era la îndemâna vârstei lui. El credea într-un stat ierarhic bine ordonat. Când, în capitolul 7 al celei de-a doua călătorii, se comentează luptele anterioare dintre rege, nobilime și poporul din Brobdingnag, autorul nu critică existența acestor trei clase. Un echilibru just al puterilor între unul, puțini și mulți, a reprezentat pentru Swift ordinea naturală a lucrurilor. Fiecare cetățean avea datoria de a face ceea ce a putut face pentru a menține acest echilibru și de a coopera pentru binele comun. Dacă Swift a slăvit libertatea umană, nu a fost pentru că era egalitar, ci pentru că s-a opus atât de curajos oricărei forme de putere absolută, indiferent dacă este exercitată de monarhi sau de miniștrii lor.

În consecință, el a disprețuit fațiunile politice. În ciuda propriilor sale activități extrem de partizane, Swift credea că acordă sprijinul celor care reprezentau bunul simț și interesele comune. Ura lui față de război și de armate e similară, deoarece armatele pot fi făcute instrumente, fie ale tiraniei interne, fie ale cuceririlor imperiale și atât tirania, cât și imperiul sunt criticate cu putere în această lucrare. Opiniile sale despre educația femeilor și atacul său asupra exploatării multora pentru a-i îmbogăți pe puțini, (Cartea 4, Capitolele 8 și 6) îl marchează ca pe un spirit radical al timpului său. Totuși, de două ori în carte, manifestă o intoleranță acerbă față de disidenții religioși, iar comunitatea sa de cai are o structură de clasă la fel de rigidă și la fel de puțin tolerantă față de diversitatea de gândire, precum cel mai reacționar dintre regimuri.

Intoleranța este însă o calitate naturală a geniului predispus ironiei, mai ales într-o epocă care credea cu tărie că există o conduită umană obișnuită, și că sarcina satiricului era să disprețuiască tot felul de abateri de la această normă. „Norma” lui Swift presupune că omul este capabil de o conduită rațională, că este destul de conștient de ceea ce ar trebui să fie conduita lui. Abaterile de la bunul simț și decență, fie cauzate de căutarea de sine, fie de urmărirea convingerilor individuale, mai degrabă decât de ceea ce bărbații au știut întotdeauna și pretutindeni, merită cea mai severă cenzură. Violența atacurilor lui Swift asupra oricărui tip de perversiune intelectuală și morală este o expresie a credinței sale în umanitatea noastră comună. Constatăm însă, cu regret, că omenirea de azi nu se comportă mereu ”uman” sau civilizat, modernitatea fiind martoră la războaie, atacuri, agresiune în diverse forme și multe alte nelegiuiri care se repetă la nesfîrșit.

Satira lui Swift a încercat să descrie o formă de guvernare ideală. Alte aspecte importante urmărite în roman sunt: statutul moralității personale, etica și credințele religioase. Nu pot să nu fie amintite și elementele sociale și istorice care au influențat această operă.

Această încercare de a prezenta un stat politic utopic se realizează prin ficțiune și operă literară. Există mai multe cercetări efectuate cu privire la gen care analizează dacă aceasta este o utopie sau o distopie, de aceea vom merge pe poziția că *Călătoriile lui Gulliver* se pretează minunat atât genului utopic, cât și celui distopic.

O definiție formală a genului utopic este mai ușor de abordat și de întreținut decât o definiție a distopiei. Referitor la termenul utopie, amintim ca Thomas More a fost primul care a aplicat acest cuvânt (de la grecescul „ou" = „nu" + topos = „loc") la un gen literar, când a numit republica sa imaginară, Utopia (1516). Platon în *Utopia* sa a încercat să dea ideea unui guvern ideal bazat pe standardele vremii. Un element important de menționat sunt scrisorile pe care Gulliver le-a trimis vărului său în care dezvăluie clar intenția de a include elementele utopice în romanul său.

Din punct de vedere istoric, au fost multe personalități care au încercat să construiască o lume mai bună. Această satira în câteva aspecte a încercat să facă același lucru. Lucrarea este multidimensională și elementele utopice sunt prezente în ea. Aceste idei sunt, într-un fel, o încercare de a scoate la suprafață o societate și o viață mai bună pentru toată lumea. Ele au fost prezentate în mod special publicului englez pentru a influența viața politică a epocii.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și al XIX-lea a apărut o legendă, conform căreia *Călătoriile lui Gulliver* erau produsul unui om singuratic și amărât, pe jumătate înnebunit de mânie față de o lume care îi refuzase succesul în Biserică sau în politică și care își scria cartea ca un fel de răzbunare. Ulterior, în special pentru victorieni, cu viziunea lor optimistă asupra perfecțiunii umane, cu mândria lor față de realizările umane și sentimentalismul lor, cartea nu putea fi înțeleasă decât dacă se presupunea că Swift era mizantropic până la punctul nebuniei. Scriitorul Thackeray și-a avertizat cititorii în special împotriva celei de-a patra călătorii, pe care a găsit-o profund tulburătoare.

Constatăm, că și în secolul nostru, mulți cititori au găsit cartea profund tulburătoare. Romanul *O mândră lume nouă* al lui Aldous Huxley și romanul *1984* al lui George Orwell pot fi comparate cu *Călătoriile lui Gulliver* în modul în care oferă viziuni disperate cu privire la ce poate ajunge rasa umană. Totuși, ambii scriitori au fost șocați de viziunea lui Swift despre ceea ce este omul de fapt. Huxley l-a găsit vinovat pe Swift de ura față de omenire și și-a bazat punctul de vedere pe obsesia lui Gulliver și Swift pentru excremente. Orwell, a cărui *1984* și-a imaginat o lume împărțită în blocuri totalitare în care toate libertățile au pierit, a găsit conceptul lui Swift despre libertate deranjant. În ciuda faptului că

Laputa este în mod clar o satiră a tiraniei și în ciuda recunoașterii disprețului lui Swift pentru autoritatea absolutistă, Orwell a fost deranjat de sentimentul său că Partea a 4-a recomandă un stat totalitar.

Au fost foarte puține cărți care au lăsat atât de mulți cititori să simtă că, deși este o carte grozavă, trebuie să fi fost ceva în neregulă cu omul care a scris-o. Personalitatea lui Swift, precum și ceea ce spune despre om, îi dezgustă sau îi supără pe mai mulți. Dacă ar fi citit aceste critici, Swift ar fi putut să-și facă o plăcere sumbră, fapt pe care l-a confirmat în scris prietenului său, Pope, în timp ce revizuia manuscrisul. De fapt, se pare că a eșuat cu majoritatea oamenilor în zilele sale, căci cartea a avut un succes uriaș imediat ce a fost publicată, cu unele excepții, desigur. Lordul Bolingbroke, prietenul Tory a lui Swift, transformat în filozof, a fost deranjat de disperarea acestuia cu referire la natura umană și mulți au considerat că a critica societatea prea general înseamnă să-l critici pe Creator.

De fapt mulți critici de literatură, dar și simpli cititori l-au etichetat pe Swift drept ”mizantrop”, datorită criticii dure și ofensei aduse rasei umane in romanul său, mai cu seamă în Cartea 4. În această parte, autorul contrastează cel mai bun lucru pe care îl avea omul (în Grădina Edenului înainte de cădere), reprezentat de Houyhnhnm, cu starea degradată în care poate cădea, reprezentată de Yahoo. Discutînd cu stăpînul (calul/animalul rațional), Gulliver constată cu amărăciune cine este el, și mulți alții ca el, compatrioți de ai săi, adică oamenii: ”*I-am spus că aceştia erau oameni fără căpătâi, siliţi să fugă din locurile lor de baştină, din pricina sărăciei sau a nelegiuirilor făptuite. Pe unii îi ruinaseră procesele, alţii îşi irosiseră averea cu băutura, cu femeile şi jocurile de noroc; alţii fugiseră fiind trădători; alţii pentru că erau ucigaşi, tâlhari, otrăvitori, hoţi, sperjuri, escroci, falsificatori de bani, risipitori, desfrânaţi, dezertori sau trădători de neam. Cei mai mulţi evadaseră din închisoare şi niciunul din ei nu s-ar fi încumetat să se reîntoarcă în patrie, de teamă să nu fie spânzurat sau să putrezească în vreo temniţă; prin urmare, se văzuseră nevoiţi să-şi agonisească traiul pe meleaguri străine*”. [2, p 225].

Am putea intr-un fel să justificăm critica dură a lui Swift adusă diverselor ”imperfecțiuni”, ca pe fundalul acestora să ne imaginăm cum ar putea fi idealul, or, căutarea neliniștită a omului a societății perfecte este o temă perpetuă a literaturii. Cartea lui Swift ne oferă patru sau cinci opțiuni dintre care să alegem și, datorită tehnicii sale ironice, nu putem fi niciodată siguri dacă urmărim o utopie sau, dimpotrivă, o distopie. Desigur, opera lui Swift este construită în așa mod, încât nu trebuie să împărtășim nici măcar una dintre convingerile sale pentru a prețui satira ei.

Alți critici au sugerat că, în timp ce Swift a criticat oamenii, vanitatea și prostia lor, el credea că aceștia sunt capabili să se comporte mai bine decât ei și spera că lucrările sale îi vor convinge să-și reconsidere comportamentul. Swift însuși a susținut că a scris *Călătoriile lui Gulliver* pentru a supăra lumea mai de-

grabă decât pentru a o deturna. Se pare că a reușit în acest scop, deoarece cartea este considerată unul dintre cele mai bune exemple de satiră scrise vreodată.

Prin reprezentarea ordinii sociale, politice și morale, a cailor ca societate ideală, autorul evidențiază omul centrat pe sine, cu natura sa falsă, ca pe o creatura înșelătoare. Toate elementele de mai sus sunt părți esențiale ale civilizației occidentale construite de-a lungul secolelor de războaie, distrugeri și vicii. Observațiile acide ale lui Swift despre corupția oamenilor și a instituțiilor sociale sună adevărate și astăzi, la aproape trei sute de ani de la prima publicare a cărții.

Astfel, prin intermediul imaginației sale, Swift a reușit să ilustreze elemente relevante nu doar epocii sale, dar care se pretează si timpurilor și societăților de astăzi. Această metoda de prezentare este un instrument util care aduce idei și luptă eficient cu viciile societății. Realitatea este batjocorită prin folosirea idealului și a imaginației. Inserând comparația dintre animal și om, urmărim un jo care de fapt pune în evidență partea animalică din om, încorporată în noi toți și pe care protagonistul și însuși Swift trebuie să o confrunte și să o accepte: ”*Nu mă tulbur câtuşi de puţin când văd un avocat, un hoţ de buzunare, un colonel, un nebun, un lord, un cartofor, un politician, un codoş, un doctor, un corupător, un procuror, un trădător şi alţii asemenea lor; dar dacă văd că un boţ cu ochi, slut şi măcinat de boli, nu-şi mai încape în piele de îngâmfare, îmi ies din sărite; şi mi-e cu neputinţă să înţeleg cum de poate sălăşlui un asemenea viciu, într-un astfel de animal*” [2, p. 272].

În virtutea diverselor interpretări, această lucrare rămâne populară atât printre adulți, cât și printre copii prin multiplele moduri în care poate fi citită: ca o poveste alegorică despre creaturi fantastice sau ca un comentariu politic mai profund asupra laturii mai întunecate a naturii umane.

Referințe bibliografice:

1. Munteanu, Romul. *Literatura Europeană în Epoca Luminilor*, București: 1971, 381 p.
2. Swift, Jonathan. *Călătoriile lui Gulliver; Povestea unui poloboc şi alte satire,* București:Editura Univers, 1985, 644 p.
3. Swift, Jonathan. *Gulliver's Travels*, Wordsworth's Classics, 2001, 249 p.